

***Boghistorie i Skandinavien*, red. Henning Hansen, Jesper Jakobsen, Caroline Nyvang, Maria Purtoft, Krista Stinne Greve Rasmussen & Maria Simonsen,**
Aarhus: Aarhus Universitetsforlag, 2023, 421 s.

<https://doi.org/10.54797/tfl.v53i4.24799>

Bokhistoria är ett nytt ämnesområde. Sverige var jämförelsevis tidigt ute och inrättade den första professuren i Lund redan 1990 under Per S. Ridderstad, men det är under de senaste två decennierna som ämnet har dragit till sig allt mer intresse. Just nu pågår till exempel utgivningen av ett trebandsverk, där den första delen *Kodex. Boken i medeltidens Sverige* kom 2022 på Mediehistoriskt arkiv (Lund) under redaktion av Jonas Nordin (recenseras i detta nummer av TfL), och de två kommande delarna planeras avhandla 1500–1800 respektive 1800–2000.

Att det nymornade intresset inte minst är en utlöpare av det som tidigare väckts för mediehistoria är tydligt i Ridderstads beskrivning av fältet som ”den grafiska kommunikationens historia” (i konferensvolymen *Bokens materialitet. Bokhistoria och bibliografi*. Malm, et al. 2009). Gissningsvis kommer behovet som reaktion på mediemarknadens utveckling från det tryckta ordet. För även om digitala texter inkluderas i ämnet finns en tydlig dragning till den läderdoftande marokängvolymen med guldsnitt och inre denteller, till bokband klätt med grovt klot och skyddsomslag eller till sträva pappersomslag.

För syftet är att syssla med boken som artefakt, som materiellt objekt i alla dess aspekter, och som så ofta när nya inriktningar skapas innebär det att man innesluter en mängd redan etablerade ämnesområden från teknikhistoria, ekonomisk och företagshistoria, konsthistoria, editionsfilologin etcetera. Inte minst överlappar det

en mängd forskning som också ryms inom litteratursociologin. Till exempel förlags- och bokhandelsforskning, studier av bokmarknaden, men också av boksamlare, bibliotek, volymers proveniens, med mera. I bakgrunden finns inte sällan Robert Darntons berömda schema över bokens kretslopp, från uppsatsen "What is the History of Books?" 1982, vilket också visar hur avgörande marknadens villkor blir så fort man breddar studierna och kontextualiserar boken som varuobjekt.

Att området är spretigt kan illustreras av den maillista på Indiana University som primärt är inriktad på bokhistoria, "SHARP", som rymmer "discussion of any issues, large or small, that pertain to the scholarly study of the history of print culture". Här samsas frågor om franskt 1800-talsbrevpapper, frågan om hur växter har använts för att skriva, producera, distribuera och läsa böcker (ämnet på en kommande konferens i New Orleans 2025), digitalisering, förfalskade och förvanskade texter, med frågor kring censur, bibliotek, private press-rörelsen och enskilda bokutgåvor.

Det går i linje med den anglosaxiska hållningen som inkluderar även alla sorters receptionshistoria, medan den skandinaviska i högre grad ägnar sig åt volymerna själva. Detta framgår bland annat av Anders Toftgaards översiktliga uppsats om dansk bokhistoria som inleder antologin *Boghistorie i Skandinavien*. Samtidigt pressar både han och antologin gränserna för området. Här ryms uppsatser som likväl eller kanske snarare skulle platsa som bibliotekshistoria, presshistoria, översättningsstudier, barnlitteraturforskning, förlagshistoria, editionsfilologi, etcetera. Däremot är de som centrerar på boken som fysiskt objekt i minoritet. Det är synd, eftersom det senare är det område som hitintills fått mindre uppmärksamhet.

Den text som närmast ägnar sig åt ämnets hårda kärna är Gunnel Furulands artikel om svenska billighetsböcker, framför allt de som gavs ut i "folkbiblioteken" under 1950-talet. De var ofta skrivna av arbetarförfattare och kom i enorma upplagor, i flera fall över 100 000 exemplar, innan utgivningen under 60-talet konkurrerades ut av kvalitetspocketböckerna. Intressant är exempelvis hur förlagen arbetar med billigare band och illustrerade skyddsomslag som försäljningsargument. Medan formgivningen av de inbundna volymerna tycks ha svarat väl mot tidens estetiska mönsterideal, verkar skydds-

och häftesomslag ha varierat med dragning åt det mer uppseendeväckande. En tråkig brist i uppsatsen är de fåtaliga illustrationerna, trots att volymernas utseende är centralt för ämnet.

I bakgrunden till Furulands skildring finns Genettes begrepp ”paratext” eller mer specifikt ”peritext” som också knyter bokhistorien till andra delar av litteraturvetenskapen genom att volymernas utformning blir en del av textbegreppet. Dessa används också av Karl Berglund i hans genomgång av det svenska deckarundrets målmedvetna varumärkesbyggande genom allt ifrån presentationstexter till typografi. Ämnet är minst lika spännande som kriminalgåtorna, åtminstone för en litteratursociolog, då det beskriver en dramatisk förändring av de kulturella värderingarna. Det sobra idealet får stå tillbaka för det sensationella, alltmedan popularitet blivit en kvalitetsmarkering i en genre som successivt mött allt större respekt i kulturvärlden.

Två uppsatser som fokuserar på den typografiska utformningen är dels Charlotte Appels bokhistoriska genomgång av hur pedagogen och förläggaren Morten Hallager i skiftet 17, 1800-tal, med stark pedagogisk känsla byggde upp sin läsebok för barn för att effektivast introducera ett allt mer komplext läsande och skrivande men också lära ut både frakturstil och antikva; förutom att han också tog kontroll över produktionen. Dels Arina Stoenescus kapitel, som är mer politisk historia i beskrivningen av hur den traditionella typografiutbildningen i Rumänien exproprierades och institutionaliserades och likriktades i det kommunistiska samhällsbyggandet, vilket bland annat tycks ha inkluderat bannlysningen av seriffer som borgerliga!

Bibliotekshistoria är ämnet för två uppsatser. Henning Hansens om sockenbibliotek under sent 1800-tal problematiserar och fördjupar bilden av bibliotekens verksamhet. Tydligt är hur överhetens disciplinerande ambition att förmedla religiösa och undervisande skrifter skar sig mot läsarnas törst efter skönlitteratur: Pehr Thomasson, Carl Georg Starbäck, Marie Sophie Schwartz, så småningom H.G. Wells, Viktor Rydberg och kring sekelskiftet till och med radikala författare som Strindberg och Georg Nordensvan. Bilden bekräftas av Maria Purtofts beskrivning av almuebiblioteket i Grue på 1860–1880-tal. När biblioteket fick statsstöd och nya stadgar betonades att kristendom och moral skulle befrämjas, men det var skönlitteraturen,

Harald Meltzer och Alexander Dumas, som toppade utlåningen. Resultatet svarar mot intuitionen om maktens ”folkbildningsideal” versus människors behov och längtan, en forskning som gärna kan breddas ytterligare. Speciellt med tanke på svårigheterna att kartlägga landsbygdens kulturkonsumtion jämfört med storstadselitens.

Att boken är mer än sin etablerade text betonas i Katja Gottliebs och Krista Stinne Greve Rasmussens artikel om Pontoppidans utgivning och revidering av *Lykke-Per*, en artikel som mer håller sig inom editionsfilologin och landar i den ganska självklara slutsatsen att verkets uttryck skiljer sig mellan de olika versionerna. Egenutgivningen, att själv ta kontroll över produktion och distribution, exemplifierar Kristoffer Schmidt med Ludvig Holberg. Det gav honom ekonomisk frihet på en marknad där boktryckarna också fungerade som förläggare och var de som inledningsvis fick statsmakternas skydd mot eftertryck, kopplat till censurlagstiftningen, medan författarna saknade rättigheter. Även om Hollbergs påstående att ”de fleeste Skribentere ere fast nu ikke andet end Boghandlernes Handlangere” var tillspetsat visar det på förmedlarnas avgörande roll, då som nu.

Snarast inom det idé- eller förlagshistoriska fältet befinner sig Anton Janssons uppsats om tillblivelsen av *Staatlexikon* under tidigt 1800-tal som ett politiskt projekt i encyklopedisternas liberala upplysningstradition, likaså Janicke S. Kaasas om dansk-norska upplysningstidskrifter för barn under sent 1700-tal. Också Kajsa Webers text om översättningar under 1500-talet fjärrar sig ganska långt från bokhistoriens centrala frågor. Även om också hon i någon mån utgår från Darnton då hon påpekar att hans ursprungliga modell exkluderar översättarnas betydelse som förmedlare mellan författare och förläggare, något som för övrigt också gäller bokagenterna – två roller som historiskt har varit svåra att skilja. Speciellt tydligt blir frånvaron ifråga om de översättningar som (enligt Carrie Eulers fyrdelade taxonomi av översättarpraktiker) successivt håller sig allt friare till källtexten tills gränsen mellan översättare och författare luckras upp. Å andra sidan övergår fokus med det perspektivet till den ytterst intressanta men i sammanhanget mer perifera frågan om ideologi- och kunskapsöverföring mellan språk och kulturer.

Något närmare ämnets kärnområde är bokproduktionens praktiska och ekonomiska villkor, vilket är föremål för såväl Gunilla

Törnvals redogörelse för förutsättningarna och skapandet av Lindmans flora i början av 1900-talet, som Jonas Nordins bidrag om stormaktstidens tre framstående bildverk: Klöckers *Certamen equestre*, Dahlbergs *Suecie antiqua et hodierna* samt hans och Pufendorfs *De rebus a Carolo Gustavo*. I båda artiklarna redogörs sorgfälligt för hur utformningen av bildverken är det komplexa resultatet av en mängd samverkande faktorer, inte minst tekniska och ekonomiska. I floran tillkom tidens pedagogiska vetenskapliga ideal och tradition, i fråga om 16-, 1700-talsprojektet var istället bristen på kompetens ifråga om bildreproduktionen avgörande. Man var helt beroende av de internationella kontakterna, mängder av utländska gravörer engagerades, plåtarna fraktades från Tyskland och Frankrike (när de inte försvann på vägen), pappret importerades och ifråga om *Suecie antiqua et hodierna* inkallades till sist även tryckare med pressar från Holland.

Sammantaget innehåller antologin en mängd intressanta studier, men hade utifrån sin ambition och titel kunnat vara betydligt mer fokuserad. Samtidigt visar antologins bredd på att ämnet bokhistoria ännu inte etablerat någon stark egen identitet och/eller att det saknas en fördjupning av ämnets centrum: betydelsen av bokband, typografi, illustrationer, papperskvalitet etcetera.

Här finns många utforskade frågor för framtiden.

I längden blir sedan frågan i vilken grad bokhistoria utgör en utvidgning eller en splittring av litteraturvetenskapen. Det förra innebär en ökning av material och perspektiv, det senare kan snarare i längden få institutionella och därmed ekonomiska effekter (fler avdelningar, kanske fler tjänster och möjligen mer resurser). Oavsett är det ett välkommet tillskott så länge det fortsätter att leda till korsbefruktningar. Att olika ämnesområden överlappar varandra är i sig inget problem och avknoppning har alltid varit det sätt på vilken vetenskapen har förnyat och breddat sig.

David Gedin